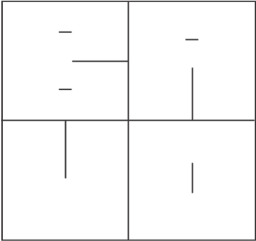

KONTEKSTI KULTURE

STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

BROJ II

An abstract graphic in the bottom right corner consisting of multiple horizontal, wavy lines in varying shades of purple, creating a sense of movement and depth.

DRUŠTVO
ZA
KULTURNI
RAZVOJ
BAUO

KONTEKSTI KULTURE | CONTEXTS of CULTURE
Studije iz humanistike i umjetnosti | Studies in Humanities and Arts

ISSN 3027-4222 | Štampano izdanje | *Printed Edition*
ISSN 3027-4818 | Elektronsko izdanje | *Electronic Edition*

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Development “Bauo”*

Za izdavača | *For the Publisher*

Dušan Medin

Naučna redakcija | *Scientific Editorial Board*

Edidio Ivetić (Italija), Dragana Radojičić (Srbija), Boris Kavur (Slovenija),
Martina Blečić Kavur (Slovenija), Tanja Petrović (Slovenija), Ljiljana Gavrilović (Srbija),
Koraljka Kuzman Slogar (Hrvatska), Amra Sačić Beća (Bosna i Hercegovina),
Nenad Vujadinović (Crna Gora), Edin Jašarović (Crna Gora),
Zrinka Mileusnić (Slovenija), Branko Banović (Srbija)

Redakcija | *Editorial Board*

Stanka Janković Pivljanin | Dušan Medin | Jasmina Bajo | Milica Stanić Radonjić

Urednici | *Editors*

Dušan Medin | Stanka Janković Pivljanin

Objavljeno uz podršku Opštine Budva
Published with the support of the Municipality of Budva

KONTEKSTI KULTURE
STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

CONTEXTS *of* CULTURE
STUDIES IN HUMANITIES AND ARTS

II

PETROVAC NA MORU
MMXXIV

SADRŽAJ | CONTENT

Riječ urednika | 7 | *A Word from the Editors* | 10

TRAGOVIMA OTKRIĆA | TRACES *of* DISCOVERIES

Martina Blečić Kavur i Dušan Medin | *Izgubljene u prijevodima: sjekire albano-crnogorskog tipa s Kufina* | 15

Raško Ramadanski | *Pečat Petra, zaštitnika i arhonta Srbije* | 39

Zrinka Mileusnić | *Materijalna kultura kao zrcalo međukulturnosti XVI vijeka* | 45

U OGLEDALU JEZIKA | IN *the* LINGUISTIC MIRROR

Pavle Pavlović | *Poenkare, Vitgenštajn i Hilbertovo nasleđe: epistemološki konteksti* | 57

Jelena Bašanović Čečović | *Leksika crnogorskih narodnih govora kao značajan izvor građe za lingvokulturološka ispitivanja* | 67

Gordana Ljubanović | *Burna sociolingvistička noć: 23. septembar 1813. u Dnevniku don Antuna Kojovića* | 77

NJEGOŠ: REFLEKSIJE | NJEGOŠ: REFLECTIONS

Dragan Đorđević | *Poetika planine i Njegoševi idiomi* | 97

Milijana Simonović | *Slojevitost Njegoševog lirskog izraza u pesmi „Noć skuplja vijeka“* | 111

Dušan Medin | Stari grad Budva i njegova glavna (Njegoševa) ulica kroz
vjekove | 121

PRIKAZI | REVIEWS

Stanka Janković Pivljanin | *Ex catharensia: kratak jezički vodič kroz istoriju
Kotora* Ljiljane Kaščelan | 147

Uputstvo za autore | 151 | *Guidelines for the Authors* | 153

SLOJEVITOST NJEGOŠEVOG LIRSKOG IZRAZA U PESMI „NOĆ SKUPLJA VIJEKA“

Milijana Simonović¹
Univerzitet u Lođu
Filološki fakultet
Loď, Poljska

Sažetak: U radu se analizira lirski izraz u pesmi „Noć skuplja vijeka“, s idejom da se pokažu dubine pesnički ličnog, ali i slojevi klasično-religiozne tradicije s kojima Njegoševo delo korespondira. Nastoji se istovremeno i pokazati proces kroz koji je lirski „telesni“ motivski ansambl, zajedno s lirskim *ja*, prošao, te se iz realističkog kruga transformisao u duhovni. Rad predstavlja pokušaj da se još jednom pokaže i razume smisao izuzetnog stvaralačkog postupka unutar kojeg počiva širok intertekstualni kompleks, koji ne samo da ne sputava lirsku prirodu ovog dela već upravo obezbeđuje prostor za rafiniranu i duboku, istovremeno i nagoveštenu i eksplicitnu ličnu dimenziju. Svojevrsna „mudrost tela“ (teorijski bliska tek modernom dobu), erotičnost i fenomen fizičkog spajanja dva principa, muškog i ženskog, pesnički su izneti motivima koji se do kraja pesme pretvaraju u motive drugačijeg, transcendentnog kvaliteta.

Ključne reči: „Noć skuplja vijeka“, lirski izraz, telesnost, duhovnost, transformacija

¹ milijana.simonovic@filologia.uni.lodz.pl.

Prva misao o književnom stvaralaštvu Petra II Petrovića Njegoša jeste da se ono dominantno definiše u prostoru epskog izraza – Njegoš je pesnik nacionalne heroike, kreator plejade viteških likova crnogorske istorije, mislilac koji duboko i religiozno promišlja između objektivne i metaforične dihotomije ropstva i slobode, dobra i zla, smisla i besmisla, o suštinskim egzistencijalnim i sociološko-kulturološkim pitanjima; njegova su dela ogledalo patrijarhalnog morala i konteksta, istorija je njegova arheipska književna pozornica. Glavno delo koje predstavlja taj smer pesnikovog stvaralaštva svakako je *Gorski vijenac* (1847). U tom tonu o Njegošu su teoretičari i istoričari književnosti već mnogo rekli – iako za proučavaoce uvek ima prostora za nove, modifikovane i savremenije interpretacije. Ovaj je pesnik, na čijim epskim stihovima kao paradigmi etičkog i filozofskog nasleđa stasavaju generacije, a što je i u užem receptivnom krugu svakako poznato, no kao činjenica i segment u opštem promišljanju o osobinama Njegoševog dela manje zastupljeno, pisao, pored celog ansambla žanrovske raznovrsnosti, i lirske pesme. U susretu s njegovim lirskim pesmama ukazuje se i uzdiže stvaralac izuzetno snažne lirske definicije. Lirsku definiciju razumevamo kao autentičan izraz specifičnog ličnog/intimnog odnosa pesničkog subjekta prema objektivnoj stvarnosti – svetu, prirodi, celokupnom okruženju, ali i prema subjektivnom, unutrašnjem emocionalno-misaonom toku izražene lirskim književnim sredstvima.

Njegoševo delo se na hronološkoj liniji evolucije naše književnosti nalazi u razdoblju romantizma i to u njegovoj prvoj fazi, tzv. herojskom ili patrijarhalnom romantizmu (v. Popović 1985). Ovu fazu karakteriše oslonjenost na narodnu usmenu tradiciju i nadahnutost istorijskim temama, slobodarska revolucionarna probudjenost i usmerenost ka nacionalnim temama i kontekstu. „Ступајући у књижевност са епског тла, Његош је на почетку рада, више но други, био

склон спајању класицистичког и народног у нове поетске облике“ (Popović 1985: 176). I zaista, Njegoš velikim i onim najpoznatijim delom svog stvaralaštva pripada ovoj fazi, ali postoje njegova dela koja bi se, ako se držimo ovakve klasifikacije i pesničkih osobenosti podepoha, mogla naći i u drugoj fazi tzv. građanskog romantizma (zajedno s velikom romantičarskom trijadom Jakšić–Kostić–Zmaj), koja je markirana ličnim, unutrašnjim impulsom i doživljajem sebe, sveta i sila koji ta dva prostora prožimaju i povezuju.

Na tom, lirskom tragu raslojavanje i analiza pesme „Noć skuplja vijeka“, koju je Njegoš napisao u Boki Kotorskoj, u Perastu, leta 1845. godine, može doprineti celovitijem i slojevitijem razumevanju Njegoševe kompleksne poetske veličine. Godina nastanka ove pesme (a koja je u istoriji književnosti dugo bila uzrokom neslaganja, koje je uverljivom argumentacijom zatvorio Radmilo Marojević, v. Marojević 2001) važna je ne samo kao elemenat rekonstrukcije Njegoševog fizičkog kretanja već i misaonog razvoja, oblikovanja i poetskog strukturisanja poimanja čoveka, sveta, geneze i ustrojstva stvari u pesnikovom lirskom izražavanju, a imajući na umu da je iste godine objavljeno i njegovo najvažnije filozofsko-metafizičko delo *Luča mikrokozma*, s kojim „Noć skuplja vijeka“ stoji u snažnoj misaono-motivskoj korelaciji. Mesto nastanka takođe nije bez značaja – prethodne 1884. godine Njegoš je napisao još jednu značajnu lirsku pesmu, „Ljetnje kupanje na Perčanju“, dok je boravio u naslovu navedenom mestu u Boki Kotorskoj. Idiličnost pejzaža, istaknuta lepota prirode kao izraz savršenosti Tvorčevog nauma, opet nisu tek kulisa „lirskog događaja“ – obe pesme pesničkim slikama u svojim kompoziciono prvim delovima predstavljaju snagu i dubinu duhovne, kontemplativne i moćne stvarnosti, u koju, kao svoje imanentno i pripadajuće okruženje, u jednom trenutku ulazi, u ranije nastaloj pesmi on, lirski subjekt, pesnik (Nje-

goš koristi *ich* formu), a u „Noći skupljoj vijeka“ ona, žena, stvarna i nestvarna istovremeno:

Док ево ти дивне виле лаким
кроком ће ми лети –
завид'те ми, сви бесмртни,
на тренутак овај свету!

(Његош 1956: 196)

U nauci se pretpostavlja da je (osim šezdesetak sačuvanih i poznatih) bilo još lirskih pesama u Njegoševoj zaostavštini, ali da su one iz raznih razloga nestale, te neke i pred vladčinu smrt spaljene (prema kazivanju Nikole Mirkova Petrovića, tvrdnji priređivača kritičkog izdanja Njegoševih dela Radovana Lalića i u studiji Petra Aleksejevića Lavrova, v. Pižurica 2017) zbog svoje nedostojnosti liku i delu jednog vladike i nekakve (u to vreme tako shvaćene) kompromitujuće prirode. Iz današnje perspektive, uz razumevanje prilagođeno konkretnim istorijsko-kulturološkim koordinatama i značaju Njegoševe ličnosti u njemu, činjenica da te pesme nisu stigle do naših dana stvara osećaj neprocenjive štete za još kompletnije i dublje razumevanje stvaralaštva ovog književnog genija.

Datovanje pesme „Noć skuplja vijeka“ je dugo bilo neprecizno i predstavlja pravu malu odiseju,² ali potonje detaljne analize i rekonstrukcije ustaljuju tvrdnju da je nastala 1845. godine u Perastu, gde je Njegoš boravio tokom leta ili prvih dana septembra. Prvi put je objavljena 1913. godine, u *Bosanskoj vili*, po prepisu koji je pronašao Pavle Popović u Narodnoj biblioteci u Petrogradu, među hartijama J. P. Kovaljevskog. Original je pronađen 1955. godine u Njegoševoj *Bilježnici*; prvobitno se čuvao u porodici kralja Nikole, a Ksenija Petrović Njegoš poklonila ga je Istorijskom in-

stitutu na Cetinju. Originalna verzija prvi put je objavljena s ostalim tekstom *Bilježnice* 1956. godine.

Pesma je jedno od retkih Njegoševih dela koje pesnik nije želeo da objavi za života. Delikatni karakter pesme jasno je video i vladika i neko od njegovih najbližih saradnika ili srodnika, koji je kasnije pravio ispravke u samom tekstu pesme, dodajući u naslovu deo *Paris i Helena* i menjajući lične oblike zamenica i glagola iz prvog u treće lice. Ova „dobronamerna neukost“ (Popović 1988: 119) očigledno je imala za cilj da pesmu „odmakne“ od ličnosti pesnika i da njenu erotsku inspiraciju potpuno izmesti u literarni konstrukt. Ta namera je grafološki utvrđena³, a i lako uočljiva. Vreme će pokazati, načinom na koji je pesma tumačena, da su i vladika i „neuki popravljac“ bili u pravu – ova tajanstvena pesma je u tumačenjima neretko pojednostavljivana do vulgarnosti, svedena površno i banalno na biografsku dimenziju i pesnikovu potisnutu, ali snažnu naklonost ka ženskom rodu⁴.

Iako temu i ideju ove pesme možemo povezivati s drugim Njegoševim delima, ipak među njegovim lirskim pesmama nema nijedne koja bi po lirčnosti izraza i dubini smisla mogla da se uporedi s ovom. Slika ženske lepote i njenih tajanstvenih sila javlja se kod Njegoša sporadično, ali više kao lirska opservacija nego kao lični doživljaj, uvek sa zadržkom i s distancem. Tako je, recimo, u opisu već pomenute „graciozne Flore“ u pesmi „Tri dana u Trijestu“, a takvo je i čuveno mesto iz *Gorskog vijenca*, gde se u snu

² Detaljan uvid u hronologiju datovanja, grešaka i njihovih ispravljanja dao je Dušan Milijić u tekstu „Његошева 'Ноћ скупља вијека' и њена три парадокса“. <https://pulse.rs/noc-skuplja-vijeka/> (posećeno 7. 11. 2024).

³ Videti u tekstu „Аутограф билежнице“ u: Његош 1956.

⁴ Njegoševa „konpulzivna“ naklonost prema ženskom rodu je prilično neuverljivo (a čini se i tendenciozno) dokazivana citiranjem delova iz nekih njegovih pisama, stihovima (kao npr. onim iz pesme „Tri dana u Triestu“ [1844] u opisu graciozne Flore koja „pogledom svojim očaranim paka“ u rajmožepretvoriti“), ali isvedočenjima Njegoševih savremenika.

Vuka Mandušića daje slika snahe Milonjića. Njegoš je pesnik koji u svojim delima ne ponavlja pesničke manifestacije motiva – on ponovi motiv, ali ga plasira na drugačiji način – i ovde vidimo tu pesnikovu osobinu. U oba navedena primera slike žene, pesnika vidimo i čujemo posredno. „Slabost“ prema ženi ne obuzima pesnikovo ja, nego njegovog epskog junaka; u *Gorskom vijencu* u snu, a ne neprilično junaku kakav je Mandušić, na javi. Snom, kao podsvesnim instrumentom, pesnik se postavlja protektorski i prema svom junaku i prema sebi. Delikatno i pažljivo vladika otkriva ovakva mesta, koja su, čini se, bila već granično „opasna“, pa je, tim pre, direktna ispovest o noći sa „divotnicom vilom“, u prvom licu, ispovest o ljubavnom zanosu i činu, osobito smeo pesnički izazov koji istinski jeste utemeljen u dubljem i slojevitijem poimanju stvari.

I u nacionalnom romantičarskom kontekstu pesma „Noć skuplja vijeka“ predstavlja jednu od najlepših, a verovatno, uz pesmu Laze Kostića „Santa Maria della Salute“, i najlepšu ljubavnu pesmu naše poezije. Tome, pored dubine i slojevitosti motiva i značenja, doprinose visoki ton i uzvišeni stil kojim je napisana. Jezik pesme i njegovi semantički smerovi su daleko od vremena u kojem je analiziramo; njegova polidimenzionalnost iziskuje kognitivni i emocionalni napor pri čitanju i razumevanju, ali celovit efekat je snažan i ostavlja čitaoca u nekoj vrsti zanosa, bliskom zanosu samog lirskog subjekta.

Kompoziciju pesmu čine jasno vidljiva dva dela (slično kao i u pesmi „Ljetnje kupanje na Perčanju“): prvi je opis pejzaža koji je fantazmagoričan, idiličan i kontemplativan i prikazuje jedinstvenu relaciju pejzažno-refleksivne dimenzije. U toj idiličnoj ekspoziciji pesnički subjekt zapaža veličanstvo prirode i doživljava snažan mentalno-čulni nadražaj:

*Ја замишљен пред шатором на
шарени ћилим сједим*

*и с погледом внимателним сву
дивоту ову гледим.
Чувства су ми сад трејазна,
а мисли се разлетиле;
красота ми ова божа
развијала умне силе
Него опет к себе дођи,
у ништавно људско стање,
ал' лишено свога трона
божество сам неко мање;
претчувствијем неким слатким
ход Дијанин величави
душу ми је напојио
– све њен в'јенац гледим плави,
О наслеђство идејално,
ти нам гојиш бесмртије,
те са небом душа људска
има своје сношеније!*

(Његош 1956: 195)

Ovaj deo pesme gradaciono slika idilički topos u kojem lirski subjekt, *duša ljudska*, doživljava orgazmičko spajanje s nebom i, s druge strane, intuitivno očekuje realan susret u kojem će se takvo spajanje i desiti, sa ženom. U navedenim stihovima čuje se da lirsko ja naslućuje događaj koji sledi – *predčuvstviјem*, kaže pesnik. Protagonista je izuzetno senzibiliziran zvucima koje čuje i slikama koje vidi (kao npr. svice – *mušice ognjevite* koje možemo razumeti u prenesenom značenju kao misli koje se *ka komete male roje*), prenadraženih je čula i uma, streca i treperi u transcendentalnom, ekstatičkom iskustvu:

*стрецања ме рајска тресу,
а витлења муче главе.*

Drugi deo pesme – uslovno rečeno erotski – počinje pojavom žene, vile koja hoda Avrorinim hodom, koja je prejudicirana opisanom čulnom i mentalnom hipersenzibilnošću. U ovom se trenutku poetska struktura pesme prelama; kosmološka, misterijska motivacija se pretvara u realističku i time postaje „provokativna“ sa stanovišta religiozno-etičke tačke u svojoj eksplisitnoj čulnosti i predstavi telesnosti kao kanala muško-ženske komunikacije. U daljem toku prelivaće se jedna u drugu nekolike motivacije ove pe-

sme – realistička, mitska, kosmološka, mistička, čulna, erotska, duhovna – gradeći tako ovu snažnu poetsku tvorvinu duboke misaonosti. Prikazana „objektivna“ stvarnost će se osvedočiti nizom konkretnih pesničkih slika, a onda opet, kroz *sveti* čin spajanja, vratiti u sferu duhovnog.

Treći, *nevidljivi* deo pesme jeste takođe njen sastavni deo i on, na neki način, zatvara krug s prvim delom. Taj neizrečeni deo pojavno (ne) prikazuje lirskog subjekta koji ostaje na mestu opisanog događaja, promenjen, oduhovljen svetim spajanjem i približen Bogu.

U temeljima motivske strukture pesma ima četiri arhitektonična motiva, među kojima, takođe, postoji dinamika i unutrašnje poetičko kretanje. Pesma počinje mističkim motivom meseca – *plavom lunom*. Mesec je immanentan noći, tami i misteriji, podrazumeva odsustvo dnevne, sunčeve svetlosti, ali istovremeno ima moć da obasja svojom blistavom, hladnom, srebrnom i plavom snagom. Mesec ima bogato mitološko, etnološko i tradicionalno simboličko značenje, a u Njegoševom delu je često prisutan kao takav⁵. Središnje mesto koje je mesec dobio u slici magičeske noći ima za izvore mitopoetsko nasleđe i pesnikov odnos prema temi noći. U prvoj, mitološkoj ravni, mesec „открива сусрет и спајање (‘свету свадбу’) Сунца и Земље“ (Ломпар 2010: 162), muškog i ženskog kosmičkog načela. U ovoj mitološkoj dubini, iz sfere nesvesnog, krenuli su koreni ove ljubavne i duhovne pesme. U prostornom okviru, mesec je u sredini između muškog i ženskog načela, a ovde istovremeno significira mesto (i vreme) susreta ta dva principa.

⁵ Miloš Crnjanski je, po lirskoj bliskosti, razumevao mesto i simboliku meseca kod Njegoša, a u stihovima pesme „Njegoš u Veneciji“ ga evocira:

*Насмешио се последњи пут.
У прозору се сјаше као запети лук,
као Месец у води, млад и жут,
Риалто* (Црњански 1983: 59).

Motiv vremena je konstantan i u različitim intenzitetima sveprisutan motiv u ovoj pesmi; on teče kao ponornica celim njenim trajanjem – već u naslovu se iz pozicije objektivnosti paradoksalnim povezivanjem značenja i trajanja jedne noći i jednog veka podvlači relativitet trajanja i merenja. U opoziciji *noć – vijek* (kao sto godina ili kao ljudski vek, životni ciklus čoveka) – „prednost“ se daje jednoj noći koja je u univerzalno prihvaćenoj realnosti manja, kraća – ta noć je *skuplja*, ona je iznad celog veka.

Zapadnoevropsko iskustvo shvatanja vremena je pravolinijsko, a život i sve što ga čini počinje i završava se u jednom trenutku u isečku nekog opšteg vremena od postanka sveta. Drugačije, relativističko shvatanje vremena u ozračju ideje o večnosti nije iskustveno utemeljeno i zbog toga je nedokazivo. Njegoš, lirski, iz tačke dislocirane jednim drugačijim iskustvom, koje je mistično, transcendentno i duhovno, nudi izmenjeni pogled i doživljaj vremena. Dimenzija vremena kojoj pripada časovnikom i kalendarom merljivi ljudski život u prikazanoj čudesnoj noći dobija drugi okvir. Lirski subjekt se izmešta iz horizontalne putanje vremena i uvodi vertikalnu osu koja za kriterijum trajanja nema nepostojanost peska u peščanom satu beskonačnosti već unutrašnje merilo smisla i približavanja božanskom iskustvu dodira s drugom dušom kao česticom univerzalnosti. Ako smrt ne označava konačnost već, i u hrišćanskom učenju, predstavlja „odlazak na drugi svet“, gde duše nastavljaju da žive u večnom carstvu svetlosti ili mraka, onda možda i orgazmičko iskustvo može biti shvaćeno kao *le petit mort* (v. Kot 1990). Tanatološki motiv umrežen je s motivom vremena i motivom telesnosti. Ideja o prisustvu božanskog kodirana je u stihovima: *тренић ми је сваки сахат, моје вријеме сад не иде* – nagoveštavajući istovremeno i pitanje u kojem to prostoru vreme ne ide, gde to jedino može da vlada obezvremljenost i da li je taj prostor dokučiv smrtnošću determinisanom ljudskom

postojanju. Много kasnije Ivo Andrić će, kontemplirajući o fenomenu vremena, zapisati:

*Време је за мене највеће чудо.
Поимање времена, употреба
времена ме жеже и сатири, или
пливам у њему са осећајем
божанске лакоће. И у сваком
тренутку знам да је време једна
болна илузија, да је, у ствари, број
суђених откуцаја нашега била и
иза последњег, протеже се
унедогад вечност нашег непосто-
јања, немерљива, неосветљена,
несхватљива и неизрецива, а
присутна у свакој нашој мисли, у
даху, речи и залагају времена,
осећању времена...*

(Андрић 2020: 19)

Motiv telesnosti, a posredno smrtnosti i prolaznosti (povezan direktno s materijom, propadljivošću) – drugi je tanatološki motiv u pesmi. Ipak, otvaranjem novog konteksta čovekovog postojanja u pogledu vremena i trajanja nudi se i neskriven stav da smrtnost čovekova donosi i izvesnu prednost nad besmrtnima zbog blaženstva koje mu donose čulnost i telesnost, a opet sve to s prizvukom božanskog dara i puta ka sjedinjenju sa Bogom. To jeste *Hieros gamos* (v. Ломпар 2010) – sveti brak, spajanje duše i Boga u hrišćanskoj i neba i zemlje u mističkoj tradiciji, to jeste dihotomija i univerzalni princip eros – tanatos. Ovaj koncept ilustruje stih *Завид'те ми, сви бесмртни, за тренутак овај свети* (Његош 1956: 196), a srećemo ga u našoj pesničkoj tradiciji i kasnije, kao npr. u pesmi „Susret“ (1929) Jovana Dučića, u kojoj je centralna slika susret duše umrlog koja odlazi na nebo i anđela koji silazi na Zemlju:

[...]

*Ангел исприча причу сјајну
Шта су небески врти,
А душа целе земље тајну:
Магију љубави и смрти.*

И осмехну се ангел потом

*На царство вечних зрака;
Душа заплака за лепотом
Игре светлости и мрака.*

(Дучић 2018: 67)

Dučić će reći i da je „пољубац сусрет најлепши на свету“ (Дучић 2018: 47), a u Njegoševoj pesmi se motivu poljupca – *цјелителни балсам свети* – može pristupiti i etimološki (celiv/celitelno/isceljujuće), ali i s konkretnometaforične strane – on predstavlja fizičko spajanje dva bića, kao i *božju manu* koja hrani i duhovno upotpunjuje jedinku. U pesmi „Noć skuplja vijeka“ pesnik u dvadeset stihova, literarnom vizuelizacijom ideje, govori o ovom spajanju – čovek se sastavlja na početku razjedinjen svojim dualizmom kao *iskra tamom obuzeta*, da bi se ponovo integrisao u svetom poljupcu i odnosu koji jeste telesan, ali je isceljujući. To je poljubac svetova, koji otvara vrata ka svojevrsnom otkrovenju. U ambivalenciju čovekove ovozemaljske prirode i duhovnih težnji koje život čine nečim većim i višim od pukog besvesnog trajanja do sudnjega dana, između *iskre* i *tame*,⁶ Njegoš pronalazi ontološki smisao. U genezi ideje ove pesme, u korelaciji s unutrašnjim trajanjem *lirskog događaja*, stiže se do motiva transformacije. U realističkom motivacionom okviru ona se supstituisano pojavljuje odlaskom meseca i dolaskom Apolona tj. sunca. Prirodna smena, novi dan, svetlost drugog izvora rasvetljava i razdvaja ljubavnike. Dionis, mitološki nosilac falusne, muške energije, napušta scenu, luna se povlači pred sunčevim zrakama i dva pogleda „свезана магическом светом силом“ se razdvajaju; mesec, kao prostor susreta dva principa, na granici između dva sveta, bleđi na horizontu, a s njim nestaje i „дивотница моја млада“. *Sveta sila* je manifestovala svoju magičnost i bezvremenost i lirski subjekt više nije isti. Iskustvo telesnog/duhovnog

⁶ Posebna tema, ovde i u uvodu tek nagovestena, jeste višeslojna komplementarnost pesme „Noć skuplja vijeka“ i *Luče mikrokozma*.

spajanja je donelo promenu, a preobražajno iskustvo je *lirsko* ja približilo Tvorcu samom. Telo i čulnost su ovde u službi dubokog spiritualnog iskustva, svojevrsne epifanije.

Analiza pesme „Noć skuplja vijeka“, sagledana u kontekstu biblijske i hrišćanske tradicije, odgovara na pitanje o (ne)saglasnosti tog puta s hrišćanskim učenjem o telesnosti i polnoj ljubavi. Hrišćanska ontologija ljubavi iskazana u poslanicama apostola Pavla: „Ако језике човјечије и анђеоске говорим, а љубави немам, онда сам као звоно које јечи, или кимвал који звечи. [...] И ако имам дар пророштва и знам све тајне и све знање, и ако имам сву вјеру да и горе премјештам, а љубави немам, ништа сам“ (Библија 2010: 745) не precizira oblik ljubavi tj. ne isključuje telesnu, fizički iskazanu ljubav koja podrazumeva erotsko-seksualni aspekt. Najpoznatije hrišćansko delo koje slavi spajanje sakralnog i erotskog u religioznoj pesničkoj tradiciji jeste „Pesma nad pesmama“. Uzvišena ljubav mladića i девојке, prožeta snažnim erotskim nabojem, prikazana je mnoštvom slika koje imaju svoju konkretizaciju u ljudskoj ovozemaljskoj prirodi. Uprkos tome, ova pesma ima večni status sakralnog teksta u dve religije – judaizmu i hrišćanstvu. Čini se jasnim da je „Noć skuplja vijeka“, u svojim najdubljim slojevima, u prostoru arhetipskog i nesvesnog, intonirana doživljajem sveta iz „Pesme nad pesmama“. Njegoševa pesma je nastala iz iste ontološke osnove, koja je potom izazvala ceo spektar sličnosti u motivima i figurama. Poimajući hrišćanstvo kao „religiju ovaploćenja“, Njegoševa pesma jasno afirmiše hrišćansku koncepciju smrtnog čoveka kao *bića celosti*, u kojem plotsko i duhovno čine jedno celo, nisu u konfliktu i suprotnosti, vođeni istom težnjom za proslavljanjem Boga (detaljnije u: Бабић 2018). „Енергија полности није препрека за приближавање Богу ако је покренута и вођена 'добрим кормиларом' – љубављу за светом/Богом. А управо то је основна потка Његошеве песме: плина ње-

них еротских узбуђења покреће се и траје деловањем космичких сила, 'рајских strecaња', која разум и емо-ције изводе из природних оквира, уводећи их у простор натприродног и божанског“ (Бабић 2018: 73).

Platonovo učenje, kao antička referenca i intertekst ovoj pesmi, ljubav predstavlja kao nešto neodređeno, nedefinisano: „Ко је, дакле, упућен у тајне љубави, тај ће... угледати по својој природи нешто чудесно лепо, ... нешто што је прво, вечно и што нити постаје нити пропада [...] нешто што је само по себи и са собом једнoврсно и вечно“ (Платон 1977: 83). „Платоновско схватање љубави једно је од најдалекосежнијих и нај-узвишенијих одређења човекове природе, чију суштинучини 'жудња за добром и за срећом', 'за раћањем у лепоти' (Платон 1979: 76) – жудња за 'растом бића', кроз спајање са другим и вишим“ (Бабић 2018: 75). Platon види i seksualni nagon – „žudnju za rađanjem“, lepm, svetim i besmrtnim: „А раћати се не може у ругоби него у лепоти. Јер здружење човека и жене је раћање. А то је божанска ствар, и то је у бићу, које је иначе смртно, бесмртан део...“ (Платон 1979: 78). U kontekstu dubljeg razumevanja pesme „Noć skuplja vijeka“ neophodno je prihvatiti stanovište da polna ljubav između muškarca i žene nije samo seksualnost i erotika, već „њеним тајанственим дубинама пулсира жудња за изгубљеним јединством и пуноћом бића“ (Бабић 2018: 77). I ova misao je na tragu Platonove ideje o hermafroditu – celovitom biću koje su olimpski bogovi raspolutili jer ih je kao takvo, savršeno, ugrožavalo, pa se sad i zauvek neobjašnjivo gonjene tom silom te polovine traže po свету s težnjom ka reujedinjenju.

Mistična privlačnost muškarca i žene, njihovo „ritуално-мистеријско или религијско јединство“, predstavljaju konkretnu, otelovljenu sliku „спајања вечно мушког са вечно женским, неба са земљом“ (Ломпар 2010: 162).

U kreativnoj kompoziciji motiva koji dolaze iz različitih motivacija – iz antičke mitologije („hod Dijanin“, poređenje „vile“ s Aurorom i Atinom, zastajanje meseca nad Inopom...), iz tradicije mističko-religiozne poezije i filozofije („rastrojstvo čula“ u mesečnoj noći, gubljenje realnog vremena u doživljaju nadstvarnog i nadvremenog, osećaj neizrecivog blaženstva u dodiru svetog...), kao i oni koji prenose realistični izvor pesnikove inspiracije (tanani treptaji duše ispod zvezdanog neba i susret s „prelesnicom“) – Njegoš gradi nekoliko slojeva/svetova pesme. Analogno formalnoj kompoziciji, a realizovano dinamikom pesničkih slika i smenjivanjem perspektiva, otvara se ontološka kružna struktura *tri sveta* – iz dubina duhovnosti koja jeste primalna, preko telesnog i putenog, do visina dosegnutog božanskog. „Pesnički subjekt je уверен да је доживео непосредну, екстатичну спознају више стварности (Апсолута, Бога), неупоредиву са уобичајеним донетима рационалног и чулног опажања света (и себе у свету)“ (Бабић 2018: 78). Besprekorno prateći čulno iskustvo svog protagoniste, pesma u kontinuitetu „odbija“ da svede erotski događaj i sebe na plan puke telesnosti i da čoveka, bez „iskre besamrtne“ u sebi, ostavi „по блатнојзи и мрачној јудоли, у окову мртве тјелесине“ (Његош 1923: 11). Višesмерно izmeštanje iz realnosti pesnički se postiže na različite načine – jedan od njih je i slika žene date u ovom nestvarnom, svetom trenutku. Nema ni jednog mesta u pesmi gde se žena naziva imenom ili imenom koje bi dokazalo ili otkrilo njenu zemaljsku prirodu. „‘Вилинство’ жене у песми *Ноћ скупља вијека* није стилска него доживљајна категорија. Истоврстан, само појачан утисак, ствара низ поређења у којима се жена пореди са богињам, Аурором и Атином; њени образи су ‘ангелски’, а њена лепота ‘совершенство творенија, таинствене силе боже’. Све што је на њој и што од ње долази свето је и рајско: ход, лик (‘зрак’), пољупци, коса, груди...“ (Бабић 2018: 79). Она i sve njeno је

sveto, božansko. Dodir tog božanstva kroz fizički dodir, taktilno iskustvo, predstavlja spajanje ljudskog i božanskog, smrtnog i besmrtnog. I taj sam trenutak postaje svet jer se u njemu događa sveto spajanje, i ta noć dobija nemerljiv, bezvremenski značaj. „Лексема свето у опису љубавног сусрета јавља се три пута (‘...на тренутак овај свети’; ‘...к испуњењу светој жељи’; ‘...стрецају светим пламом’). Ово понављање је плод дубинске, унутрашње нужности песме. Наиме, чини се да је та реч – неказана – присутна у сваком стиху, да је просто преплављива све друге речи у песми. О томе сведочи и лингвистички увид у текст, у којем се лако открива да ‘доминантни лексички слој представљају речи из значењског круга свет/свето: Бог/божествени, небо/небески, ангелски, рајски, бесмртије. [...] У целој песми оне се јављају чак тридесет и пет пута, од чега у другом, ‘еротском’ делу чак двадесет и пет пута“ (Бабић 2004: 79). У песми „*Noć skuplja vjeka*“ pesnika је водила istа она рука која га је у *Luči mikrokozma* odvela u *carstvo svetovah*.

О Njegoševom odnosu prema Bogu, који је pesnički uobličen као апсолут и циљ до којег се стиже i чулно-emocionalnim sredstvima, Crnjanski на једном месту каже: „Лирски тај однос према Богу, велика је новост, – после Косова Његош сја усамљен, у сунцу, над морем. Излази из таме, прва свест. Велики као и Есхил, мења нас, изводи пред Оно што је непознато и невиђено, свемогуће и свуд присутно, несхватљиво и непролазно“ (Црњански 1972: 401).

Pesma „*Noć skuplja vjeka*“ donosi izvanrednu slojevitost i „дубинску двосмисленост“ (Ломпар 2010: 159) i „има вредност само као мистички доживљај“ (Савић Ребац 1966: 108). Она припада простору „erotske mistike“ i predstavlja једно духовно путовање кроз телесно/чулно/plotsko, преко наведених centralnih motiva физичког/сексуалног односа, а онда i муद्रошћу immanentnom том телу/erosu, do

unutrašnjeg preobraženja. To se kretanje odvija unutrašnjom stazom čoveka, ono je slika njegove unutrašnje dinamike, otelotvorene ili pokrenute čulnim iskustvom. Pored autentično lirske atmosfere, tona, pesničkih stilskih sredstava, istovremene uzvišenosti i konkretnosti jezika, snažnog lirskog naboja, Njegoševa specifična lirska moć se u ovoj pesmi manifestuje u poetskoj virtuoznosti gde se motiv smrtnosti/telesnosti/propadljivosti i konačnosti, poput lirskog subjekta i istovremeno snjim, preobražava u motiv dostignute božanske duhovnosti. I možda je upravo na taj način jedno od pitanja postavljenih u *Luči mikrokozma* dobilo u ovoj pesmi odgovor.

Човјек бачен под облачну сферу -
прима л' оvdје оба зачатија?
Је л' му оvdје двострука кол'јевка?
Је л' му земља творцем одређена
за наказу какву таинствену,
ал' награду бурну и времену,
ал' расадник духовног блаженства?

(Његош 1923: 2)

BIBLIOGRAFIJA

Izvori

Андрић, Иво. 2020. *Знакови поред пута*. Београд: Laguna.

Библија. 2005. Шабаци—Ваљево: Београд: Глас цркве.

Дучић, Јован. 2018. *Пјесме*. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Његош, Петар II Петровић. 1923. *Луца микроkozma*. Београд: Српска књижевна задруга.

Његош, Петар II Петровић. 1956. *Његошева биљежница*. Цетиње: Историјски институт.

Његош, Петар II Петровић. 1982. *Пјесме*. Цетиње: Обод; Београд: Просвета.

Црњански, Милош. 1983. *Песме*. Београд: Нолит.

Literatura

Бабић, Душко. 2004. *Мистика српског романтизма*. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Бабић, Душко. 2018. „Сублимирани Ерос у песми Ноћ скупља вијека“. *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 61 (1): 61–87.

Врчевић, Вук. 2003. *Живот Петра II Петровића Његоша*. Београд: Српска књижевна задруга.

Живковић, Драгиша. 1994. „Епопеична инспирација Његошева“. *Европски оквири српске књижевности* III. Београд: Просвета.

Kot, Jan. 1990. *Kamení potok*. Beograd: Književne novine.

Лалић, Радован. 1982. „Објашњења уз Његошеве песме“. У: Његош, Петар II Петровић. *Пјесме*. Цетиње: Обод; Београд: Просвета.

Ломпар, Мило. 2010. *Његошево песништво*. Београд: Српска књижевна задруга.

Маројевић, Радмилко. 2001. „Његошева 'Ноћ скупља вијека'“. *Српска словободарска мисао: часопис за филозофију, друштвене науке и политичку критику* 5 (11): 482–505.

Медаковић, Милорад. 1882. *Петар Петровић Његош последњи владика црногорски*. Нови Сад: Књигопечатња А. Пајевића.

Haksli, Oldos. 2020. *Vrata recepcije (i raj i pakao)*. Beograd: Kosmos; Podgorica: Nova knjiga.

Harington, Wilfrid J. 1993. *Uvod u Novi zavjet – spomen ispunjenja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Pižurica, Krsto. 2017. „Jedna intima (i

jedna pjesma) Vladike Rada". *Lingua montenegrina* X/2 (20): 587–598.

Платон. 1979. *Ијон, Гозба, Федар*. Београд: БИГЗ.

Поповић, Миодраг. 1985. *Историја српске књижевности: романтизам: књига друга*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Popović, Branko. 1977. *Njegošovo „Slovo ljubve“: Umetnost i umeće: ogledi o književnoj umetnosti*. Београд: Prosve-та, 119–137.

Савић-Ребац, Аница. 1966. „Песник и његова поезија“. *Хеленски видици*.

Београд: Српска књижевна задруга.

Соловјов, Владимир. 1988. *Смисао љубави*. Београд: Сфаирос.

Црњански, Милош. 1972. *Лирика. Проза. Есеји*. Нови Сад: Матица српска; Београд: Српска књижевна задруга.

Internet izvor

Милијић, Душан. „Његошева Ноћ скупља вијека и њена три парадокса“. *Pulse*. <https://pulse.rs/noc-skupljaj-vijeka/> (pristupljeno 7. 11. 2024).

THE LAYEREDNESS OF NJEGOŠ'S LYRICAL EXPRESSION IN THE POEM "A NIGHT OUTLASTS A CENTURY"

Abstract: The paper analyzes the complexity of lyrical expression in the poem "A Night Outlasts a Century", aiming to reveal the depths of the poetically personal while also considering the layers of classical and religious traditions that resonate with Njegoš's work. Additionally, it explores an ontological process through which the lyrical motif of the "body", along with the lyrical self, evolves and transforms from a realistic context into a spiritual one. The paper seeks to understand the meaning of an exceptional creative process that encompasses a wide intertextual network. This complexity not only enhances the lyrical nature of the work but also allows for a refined and profound personal dimension, both hinted at and expressed explicitly. Themes such as a "wisdom of the body" (a concept more closely associated with the modern age), eroticism, and the physical union of male and female principles are poetically depicted. By the end of the poem, these motifs transform into a different, transcendental quality.

Keywords: "A Night Outlasts a Century", lyrical expression, body, spirituality, transformation

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Developement “Bauo”*
Krš Medinski 1, 85300 Petrovac na Moru, Crna Gora | *Montenegro*
www.kontekstikulture.me | www.bauo.me

Lektura i korektura | *Language Editing*

Jasmina Bajo

Prevod, lektura i korektura (engleski) |
Translation and Language Editing (English)

Milica Stanić Radonjić

Dizajn i prelom | *Design and Layout*

MM Digital d. o. o., Budva

Štampa | *Printed by*

Golbi, Podgorica

Tiraž | *Circulation*

200

CIP – Каталогизacija у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
ISSN 3027-4222
COBISS.CG-ID 27838724

Copyright © Društvo za kulturni razvoj „Bauo“, 2024.

